

dagsverklighet. Avhandlingen har en tydlig vetenskaplig frågeställning även om dess teoretiska ambitioner är lågmälda. Det finns en röd tråd som säkert och konsekvent visar hur *patientskapets kulturella konstruktion* ser ut. Vad som kunde gjort en bra avhandling bättre är en stramare disposition och ett utvecklat resonemang om det forskningsfält författaren befinner sig i och hur han förhåller sig till detta.

Den kulturkonstruktivistiska stig, som Foucault lett oss in på, är smal och svårtillgänglig, med många möjligheter att gå vilse. Det gör inte Lars-Eric Jönsson. Han är tvärtom en säker vägvisare. Den här undersökningen är genomförd av en mycket intressant och självständig forskare, vars vetenskapliga insatser vi kommer att få höra mer om i framtiden.

Birgitta Svensson, Lund

Margaretha Herrman: *Förändring med förhinder. Omvårdnadselevens beskrivning av sin yrkesförberedande utbildning*. Etnologiska föreningen i Västsverige, Göteborg 1998. 312 s. English summary. ISBN 91-85838-43-8.

Etnologins intresse för olika frågor rörande vård, hälsa och omsorg har på senare år vuxit kraftigt. Det senaste bidraget är Margaretha Herrmans avhandling. Hon väljer däremot en väg som är något annorlunda än den gängse inom vårdforskningen. Medan man här har fokuserat vårdens praxis och ideologier utifrån skilda ståndpunkter, väljer Herrman att belysa hur man utbildar vårdpersonal och förbereder dem för det praktiska arbetet. Författaren har följt ungdoms- och vuxenelever som hösten 1992 påbörjade en gymnasial omvårdnadsutbildning i de två städerna Västerstad och Söderstad. Städerna heter något helt annat i verkligheten, men på grundval av etiska ställningstaganden, har författaren valt att ge dem fiktiva namn.

En av avhandlingens tankar är att inte bara följa och beskriva det som sker inom ramen för själva utbildningen. Klassrumsverkligheten ställs mot en annan verklighet – den samhällseliga, som i den här avhandlingen med jämna mellanrum rubriceras som *senmodern*, det vill säga ett samhälle med specifika villkor och krav som skiljer sig från tidigare epoker. Diskussionen kring modernitet kretsar i avhandlingen framför allt kring Ulrich Becks risksamhälle där tonvikten läggs på samhällseliga förändringar som har lett till bland annat

individualisering, ”raserandet” av tidigare band som har med familj, klass, religion, härkomst etc. att göra. Sociala relationer framstår mera som byggda på individers möten, även om sociala skillnader kvarstår. Jag skall återkomma till denna modernitetsdiskussion senare – men vill bara konstatera att här tar Herrman upp en tråd som har blivit allt vanligare i svensk etnologi. Tänkare kring modernitetsbegrepp som Anthony Giddens, Alberto Melucci och andra har nästintill blivit allmångods i en etnologisk kulturteori. Man kan säga att författaren åtminstone inledningsvis undrar och ställer frågor till de tankar som modernitetsdiskussionen lett till. Har kollektivet mist sin betydelse i dagens samhälle? Hur är med valfrihet kontra traditioner?

Men här finns även en annan aspekt som placerar avhandlingen i den etnologiska familjen, åtminstone enligt författarens egen utsago. Att individuella villkor ses utifrån strukturella helheter, är ju ett av etnologins kännetecken. Speglingar av detta grundackord finns det gott om i den här avhandlingen. Men ibland känns den dock tom på referenser till relevant etnologisk forskning kring förhållanden mellan ideal och praxis i liknande sammanhang. Här kan vi ta exempel som Magnus Öhlanders studie av hur en diskurs växer fram kring demenssjukdomen och hur denna diskurs tas emot och diskuteras av vårdbiträden (Öhlander 1996). Främst saknar jag dock Lena Gerholms studie av några projekt inom svensk kulturpolitik (Gerholm 1986). Dessa hade varit relevanta att förhålla sig till och därmed få fram en skarpare analytisk profil.

Syftet är att visa hur både vuxen- och ungdomselever i omvårdnadsprogrammet: ”Säger sig uppfatta och förstå sin utbildning, sina livsvillkor och sina möjligheter i 90-talets föränderliga och krisdrabbade Sverige” (s. 21). Utgångspunkten är därför ett inifrånperspektiv, som är så vanligt bland etnologer. Elevernas syn på sin utbildningstid i de två städerna är därför att se som en upplevelse av den senmoderna skolan. En institution i dagens samhälle som i många sammanhang svartmålas – med rätta eller inte – ifrågasätts, men framför allt debatteras. Avhandlingen sällar sig till kritikerens skara – det här är en kritisk avhandling där författaren ställer sig på elevernas sida. Det är inte bara så att Herrman vill förmedla elevernas upplevelser, deras upplevelser framstår – avsiktligt eller inte – som rätta.

I avhandlingen läggs stor vikt vid att ge en differentierad bild av eleverna som ligger till grund för undersökningen, alltså att måla upp ett bakgrundsscenario vad gäller ålder, social tillhörighet, etnicitet och kön.

De flesta eleverna hade sina rötter i arbetarklassen, vilket blir en viktig utgångspunkt för författarens tolkningar av elevernas strategier och drömmar inför framtiden. Klass är överhuvudtaget ett begrepp som ständigt refereras till i avhandlingen, samtidigt som det aldrig riktigt problematiseras och diskussionen glider snarast förbi klassbegreppets analytiska poänger. Samma sak kan sägas såväl om etnicitet som genus. Dessa blir i och för sig förutsättningar för handlingar, medan de analytiska utgångspunkterna som finns här, får en underordnad betydelse.

Den här avhandlingen är en fyllig beskrivning av dels det som händer i klassrummet, hur man organiserar sin tillvaro där, hur man har sina inbördes duster, tampas med lärare och förhåller sig till utbildningen i stort. Återigen vill jag betona att det är eleverna som står i fokus. I beskrivningen och själva analysen framstår utbildningstiden som en ständig kamp mellan elever och lärare om vad utbildningen handlar om – men kanske framför allt vad den borde handla om. I slutändan blir det intryck man får av den här avhandlingen att omvårdnadsprogrammet är en ganska misslyckad företeelse. Författaren pekar gång på gång på en diskrepans mellan den yrkesroll som utbildningen skall skapa och en praktisk verklighet. Idealbilden av en vårdare överensstämmer inte alla gånger med vad som är praktiskt möjligt och verkligt. En viktig slutsats är dock att misslyckandet är relativt. Eleverna lär sig omtolka utbildningens budskap, tar till sig vissa delar av det och avvisar andra och skapar på så vis egna bilder av hur en vårdare bör vara.

Så kan avhandlingens kunskapsmässiga innehåll sammanfattas. Den handlar naturligtvis om mycket mer, mycket mer tas upp och belyses.

Låt oss då se på den vetenskapliga bearbetningen av det stora och fylliga material som ligger till grund för avhandlingen. Materialet består av intervjuer, enkäter och observationer av olika slag. Författaren har haft möjlighet att följa klasserna ganska noga, samtidigt som hon har haft olika roller som utvärderare, etnolog och lärare och därmed en förmedlare av kunskap, med den självklara rätt till tolkningsföreträde som lärarrollen innebär. Tillvägagångssättet med hänsyn till källor och författarens egen ställning i ett fältarbete finns noga beskrivet i det avslutande kapitlet *Bilaga 1*. Här hade jag vid genomläsningen av boken en hel del problem. Jag hade velat få den värdefulla informationen serverad långt tidigare i avhandlingen.

I författarens analytiska närmande till det empiriska

fältet ser man en hållning som kan karakteriseras som bruksteoretisk, av ett slag som har diskuterats av exempelvis Magnus Berg (1994). Alltså, de teoretiska verktygen används för att navigera i den empiriska komplexiteten. Jag har tidigare varit inne på modernitetsdiskussionen, men främst handlar det här om *Den liberala styrningsrationaliteten*, ett Foucaultinspirerat begrepp som används för att analysera förskjutningen av samhälleliga maktförhållanden mot ett mera individnära perspektiv. Med andra ord pekar begreppet ut områden där individer genom utbildning eller omsorg ”förmås” ta ansvar för sin egen roll i en given situation. Men för att förstå *Den liberala styrningsrationaliteten* anläggs flera perspektiv, framför allt *taktiker* och *strategier*, *skötsamhet* och *egenvårdskapacitet*, alla dessa perspektiv är då hämtade från skilda teoretiska miljöer, där Foucault, Beck och de Certeau står som frontfigurer.

Låt mig betona här att även om dessa inspirationskällor tydligt diskuteras så är det inte här avhandlingen har sin styrka. Styrkan ligger i beskrivningen av det som händer i klasserna. Vi får en tydlig bakgrund till omvårdnadsprogrammets framväxt, mål och ideal. Därför blir den här boken till ett intressant bidrag till förståelsen av den process i vilken en modern vårdare blir till, skolas och utbildas; vilka problem som uppstår på vägen och så vidare. Detta upptas utförligt i *Del 2* och *Del 3*. Här får vi följa eleverna under utbildningstiden från början till slut. Här kommer informanterna till tals och på ett fylligt sätt görs deras röster hörda. Här är det intressant att se närmare på hur intervjumaterialet tolkas och sorteras. Man kan säga att författaren vill tolka sina informanternas utsagor utifrån främst tre aspekter: Hur de trodde att det var, hur de upplevde att det var och hur lärarna sa att det borde vara. Här tas en hel del intressanta teman upp som har med föreställda bilder av yrkesroller att göra, genusaspekter, kulturmöten och främlingsfientlighet. Här finns dilemmat som uppstår under så många utbildningar, när eleven möter den verklighet han eller hon utbildas till, i praktiken. Här får man se hur eleverna trots motstånd i vissa lägen anammar utbildningens språkbruk och skapar en vårdaridentitet, kan vi kalla det vårdarens kulturella kapital, samtidigt som vi får glimtar från den riktiga vården. I bokens fjärde del, *Konsekvenser av utbildning*, lyfts perspektivet ut mot samhället i övrigt. Här fokuseras utbildningen på nytt, här får vi se olika aspekter på utbildningen såsom eleverna tolkar det hela. Ibland kunde man känna sig som en slags optimistisk pionjär, ibland undrade man vad det var man utbildades till. Vad

får man på köpet när man går en sådan utbildning? En ny människosyn, ny syn på hälsa och större möjligheter att möta samhälleliga krav på egenvård? Här får vi även se hur skolan ständigt reproducerar medelklassens normer och värderingar. Ett faktum som har påpekats i stort sett alla skolstudier. Här kan man säga att avhandlingen visar hur utbildningen tenderar att befästa hierarkier. Ett slående intryck här är att samtidigt som omvårdnadsprogrammets mål är att utbilda till flexibilitet – att skapa en slags allt-i-allo-vårdare, verkar detta inte riktigt gå ihop i slutändan. Behovet av denna moderna vårdare finns naturligtvis i vårdsammanhangen, men kanske inte i den utsträckning som man har tänkt sig, än så länge i alla fall.

Som sagt, *Förändring med förhinder* är en gedigen, välskrivna avhandling som fyller en hel del kunskapsluckor.

Avhandlingens brister ligger främst på två plan, det teoretiska och ett mera principiellt metodiskt. Överhuvudtaget beskriver Margaretha Herrman sina teoretiska utgångspunkter på ett tydligt sätt. Men jag ser snarare på hennes diskussion som ett slags garnityr i inledningen som saknar koppling till själva brödtexen. Jag menar inte att diskussionen i det här fallet är oväsentlig, men jag hade velat se den till långt större del inkorporerad i avhandlingstexten i sin helhet. En diskussion kring analysen av det senmodernas villkor med omvårdnadsprogrammet som utgångspunkt, är ett syfte som blir svårt att uppnå, eftersom kopplingen inte övertygande tydliggörs. Vi får färdiga svar på vilka villkoren i det senmoderna samhället är, men dessa problematiseras aldrig. På vilket sätt de är utmärkande för ett samhälle som skiljer sig från tidigare epoker, är en fråga som torde ha varit spännande att ta upp till diskussion. Även om modernitetsdiskussionen är principiellt viktig för Herrmans avhandling så blir den något förutsägbar eftersom den inte levandegörs i förhållande till empirin.

Vad gäller författarens konsekventa tillämpande av sitt inifrånperspektiv, kan man säga att även om det på många sätt och vis är sympatiskt, så uppstår vid läsningen en kluvenhet. Att som etnolog hysa en hälsosam misstro mot sina informanter är nog bra. Men ibland verkar författaren att pendla från att tro dem helt och hållet till att vara närmast misstänksam mot dem. Här hade en generell diskussion kring intervjumetoden kanske inte varit helt fel. Vid läsningen fick jag en känsla av att författaren gör en metaforisk distinktion mellan de onda och de goda. Eleverna är de goda,

lärarna de onda. Förmodligen är detta dock en felaktig slutsats, bilden är mer nyanserad än så. Lärarnas röster hörs dock så gott som inte alls i materialet – av skäl som författaren klart och tydligt redogör för – samtidigt som de är påtagligt närvarande i elevernas intervjuutsagor, där de kommenteras och refereras till, ibland i inte alltför smickrande ordalag. I själva texten får lärarna stå som representanter för makten, utan att den positionen problematiseras eller nyanseras. Men det är i och för sig lättare sagt än gjort med tanke på att författaren inte har haft tillgång till lärarnas synpunkter. Faktum kvarstår dock, att de i avhandlingen får en omild behandling.

Den här avhandlingen har öppnat för ett nytt spännande fält inom "hälsans etnologi". Genom sin rika empiri och fylliga beskrivning är den ett viktigt bidrag till förståelsen av utbildningen av vårdpersonal och hur överordnade mål och ideologer genom utbildningen görs till ledstjärnor för den moderne vårdaren. Framför allt är det dock intressant att följa Margaretha Herrmans resonemang kring hur dessa ledstjärnor tenderar att ifrågasättas och omförhandlas inom klassrummens väggar.

Finnur Magnússon, Lund

Susanna Hedenborg: *Det gåtfulla folket: Barns villkor och uppfattningar av barnet i 1700-talets Stockholm*. Stockholm Studies in Economic History. 1997. 321 s., ill. English summary. ISBN 91-22-01774-7.

I avhandlingen *Det gåtfulla folket* ger sig ekonomhistorikern Susanna Hedenborg i kast med den spännande frågeställningen vad ett barn är och vad som kännetecknar barndom. Hennes studieobjekt är vad hon kallar "ekonomiska, sociala och kulturella livsbetingelser" (s. 1) för barn i åldrarna 7–15 år i Stockholm under 1700- och 1800-talen. Materialet utgörs av lagstiftning, ekonomiska regleringar, kyrkskolornas och trivialskolans material, skolböcker och barnlitteratur. Spännvidden i materialet är föredömlig, eftersom barndomsuppfattningar ofta ensidigt dragits ur materialkategorier som uppfostringshandböcker eller barnböcker.

Hedenborgs utgångspunkter är att barnet och barndomen är "både biologiska och sociokulturella fenomen" (s. 3). Hon är starkt kritisk mot en användning av ett "socialkonstruktivistiskt" perspektiv, eftersom ett sådant innebär att "barn är en konstruerad grupp som kan upplösas med hjälp av nya begrepp" och att det på